

Ivana Vidović Bolt

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ividovic@ffzg.unizg.hr

Frazemi kao čuvari hrvatske glazbene baštine

Frazemi su odraz sredine u kojoj nastaju i važni čuvari jezične i kulturne baštine. U radu se iznose posebnosti triju odabranih hrvatskih tradicijskih glazbenih instrumenata – dipli, gajdi i gusli te njihova zastupljenost u hrvatskim frazemima. Slijedi iscrpna analiza frazeoloških jedinica te pregled ovjerenosti u hrvatskim mrežnim korpusima i na mrežnim pretraživačima.

Ključne riječi: frazem, glazbeni instrumenti, hrvatski jezik, jezična i kulturna baština

1. Uvod

U okviru projekta *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme*¹ objavljen je 2019. godine rad *Zajednički korijeni naziva narodnih glazbala u odabranim slavenskim jezicima* Nede Pintarić, Ewe Komorowske i Slavomire Ribarove u kojem su autorice dale precizan etimološki opis narodnih glazbala u hrvatskom, češkom, poljskom, slovačkom i staroslavenskom. U obzir je uzeto 20 naziva za glazbala i 8 za njihove dijelove te ovjerenost u pragmafrazemima.

Na istraživanje triju autorica nadovezuje se ovaj prilog u kojem ćemo se osvrnuti na frazeološki registar hrvatskoga jezika s komponentama *diple*, *gajde* i *gusle* – nazivima hrvatskih tradicijskih glazbala. Sva tri glazbala hrvatska su tradicijska glazbala neovisno o tome koriste li se i u drugim nacionalnim zajednicama obližnjih ili daljih geografskih i nacionalnih prostora.

Obuhvaćeni su frazemi s trima odabranim komponentama jer je istraživanje provedeno od listopada do prosinca 2018. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu među student-

¹ Projekt voditeljice prof. dr. sc. Nede Pintarić djelovao je u sklopu Hrvatske zaklade za znanost od 2014. do 2017.

skom populacijom, a koje se zasnivalo na uparivanju slike i naziva, pokazalo da su sva tri instrumenta uglavnom nepoznata 121 izvornom govorniku hrvatskoga jezika.

U ovome će se radu predstaviti rasprostranjenost frazema, njihova zastupljenost u korpusima i dostupnim mrežnim izvorima, te komponente koje se pojavljuju uz naziv glazbala i navesti značenje frazema ovjerenih u svim relevantnim izvorima.

Svrha je rada pokazati poveznicu frazeologije s etnomuzikologijom, čijim se prvim hrvatskim proučavateljem smatra Franjo Kuhač (1834. – 1911.), te u realnim okvirima doprinijeti i etnomuzikološkim istraživanjima.

Sva tri instrumenta (*diple*, *gajde* i *gusle*) izrađena su od materijala zastupljenih u dijelu Hrvatske gdje se uglavnom sviraju, a posebno je važno da se oblikuju i ukrašavaju rezbarenjem (jedinke, dvojnice, *diple*, *gusle*) te vješanjem različitih ukrasa (*gajde*, *dude*, *gudalo gusala*) itd. (Gojković 1989: 17).

Diple i *gajde*, kao drvena puhaća glazbala koja pripadaju podskupini glazbala s jednostrukim jezičcem (HE), nazivaju se aerofonim glazbalima jer proizvode zvuk titranjem zračnoga stupca u cijevi. *Gusle* su pak kordofonsko glazbalo (grč. *χορδή*, lat. *chorda*: struna, žica + -fon) koje zvuk proizvodi titranjem (treperenjem) napete strune, žice napravljene od sušenoga životinjskog crijeva, kovine, plastike, biljnoga vlakna, kose ili svile) (HE).

2. Diple u kulturi i frazeologiji

Diple (ngrč. *dipła*, grč. *diploós*: dvostruk) ili, kako ih nazivaju i *diplicama*, jednostavno je puhaće glazbalo, dvostruko (dvo cijevno) sviralo najčešće izrađeno od jednoga komada drveta, s piscima od trstike, iako može biti i od bazge, slame i gušćjega pera (URL 7). Dodatak naziva *didak*, kutao ili oglavina služi za upuhivanje zraka u sviralo i sastoji se od prebiraljke na kojoj je uglavnom pet rupica za prebiranje i piska s jednostrukim udarnim jezičkom koji se ne mora stavljati u usnu šupljinu pa je zaštićen od oštećenja. To prastaro i vrlo jednostavno glazbalo smatra se pretečom *gajdi*, *duda*, *šurla* i različitih vrsta *mihova* (URL 4). Kako su *diple* navezane na mješinu od štavljene životinjske kože, koriste se i drugi nazivi (*diple* s mjehom, *mješina*, *mišina*,² *mišnice*, *mih*), ovisno o karakteristikama, a posebno izgledu. Svi se ti nazivi odnose na glazbalo gotovo identična izgleda koje se nekoć sviralo od Istre i Like, preko Dalmatinske zagore i dalmatinskih otoka, sve do Hercegovine (Rogošić 2014; URL 3).

Gotovo zaboravljen način sviranja naziva se *predušivanje* ili *circularno disanje*, dakle udisanje zraka bez prekidanja melodije (identičan načinu sviranja *zurle* u *Makedoniji* te instrumenta *didžeridu* među australskim *Aboridžinima*) (URL 2).

² *Mišina* se u južnim govorima odnosi na mješinu (*mih* ili *miščić* od *jareta* ili *janjeta* mlađega od 2 godine).

Mjeh ili mih sastoji se od „štavljene kozje ili ovčje kože, dulca ili kanele (drvena cijev kroz koju se upuhuje zrak u mih) i prebiraljke ili dipli na kojima se svira. Unutar miha, na prebiraljci nalaze se dva piska od trstike“ (Rogošić 2014). Ovisno o dijelu Hrvatske u kojem se izrađuju, mjehovi (ili mihovi) se razlikuju u prebiraljci (broju i rasporedu rupica), položaju puhaljke te nekim sitnijim detaljima i ukrasima (isto) pa se razlikuju hercegovački mih, mih s poluotoka Pelješca, srednjodalmatinski mih i istarski mih. Diple s mišinom karakteristične su za dio Dalmatinske zagore.

Skok (1971: 407) i Gluhak (1993: 197) navode da su *diple* balkanski grecizam iz ngrč. *dipla* „prijevaj, dvojnice“ te da su dvojnice prevedenica te riječi.

Glagoli *dipliti* i *diplati* značenja su ‘svirati u diple’ te u prenesenom pejorativnom ‘dosadno govoriti, pričati uvijek isto i besmisleno’, ali i ‘isto svirati, sviriti’ (Anić 2003: 218), što potvrđuju i rezultati pretrage glagola u mrežnom korpusu hrvatskoga jezika (hrWaC). Skok (1971: 407) navodi i da je značenje glagola *dipliti* ‘besposličiti’ osim doslovnoga ‘svirati u diple’, a da se svršeni povratni oblik *nadipliti se*, potvrđen u hercegovačkoj narodnoj pjesmi te u Bosni, rabi u značenju ‘dobro se najesti ili napiti’.

Ironična sveza *dipliti drukčije* upućuje na osobu koja mijenja svoj stav i počinje drukčije govoriti – ‘govoriti o čemu na drugi način, ne pristajati *uz koga* ili *što*, zauzeti drugi stav, promijeniti držanje’ (Matešić 1982: 90).³

Uz nadnatuknicu *diple* Matešić (1982: 90) u svom frazeološkom rječniku bilježi frazeološke jedinice *puhati* (*duhati*, *udariti* i dr.) u čije *diple* ‘pristati / pristajati *uz koga*, imati isto mišljenje, slagati se *s kim*, početi raditi u *čiju* korist, dodvoravati se *komu*’, *zasvirati* / *svirati* (*udariti*, *dipliti* i dr.) u *iste diple* ‘odobravati, biti istomišljenik, raditi na isti način’, *udariti* / *udarati* (*zasvirati* i dr.) u *druge* (*drukčije*) *diple* ‘pristajati *uz koga*, zauzeti drukčiji stav, promijeniti držanje’ i *udariti* / *udarati* (*diplati* i dr.) u *stare diple* ‘ponoviti / ponavljati stare (poznate) stvari’, te *to su druge diple* ‘to je nešto drugo’, dok su u *Hrvatskom frazeološkom rječniku* (HFR 2014: 93–94) navedene sveze *svirati* (*puhati*) u *iste diple* <*s kim*> ‘biti istomišljenik *s kim*, složiti se / slagati se *s kim*, prihvatiti / prihvaćati *čije* stavove /obično zbog kakva interesa/’ i *udariti* / *udarati* u *druge diple* ‘promijeniti / mijenjati stav (način razmišljanja), reći / govoriti drugačije nego prije’. U *Frazeobibliografskom rječniku* (FBR 2019: 217) naveden je i frazem *puhati* (*duhati*, *udariti* / *udarati*) u čije *diple*.

U korpusima se uz prijedložni izraz u čije *diple* pojavljuju i glagoli *diplati*, *dipliti*, *puvati*, *trubiti*, *udariti* itd.

S prvine je to sanjara Alberta dakako boljelo, ali poslije bijaše presrećan s tih pecavica, jer, veli, iz njih provire Heine-ov sarkastički duh, što je uostalom posve kriva poredba bila. Sad je Albert *udario u diple* Heine-ove, pa stao kopirati „Knjigu pjesama“ (Riznica – Šenoa, *Karanfil s pjesnikova groba*).

³ Frazemi iz svih korištenih rječnika navedeni su u izvornom obliku.

E, pa *neću dipliti u Vaše diple*, jer nikad nisam. U naravi je čovjeka (pardon, radnih ljudi i građana) da kuka i da bude nezadovoljan. Pa ni ovaj kanibal-sko-liberalni sistem nije pao s Marsa. Izabrali ste ga sami, dragi građani, rušeći onaj prijašnji (hrWaC).

Uz niz komponenata *u iste diple* ovjereni su i glagoli *diplati, dipliti, guslati, gudjeti, svirati, udarati, udariti, tući, zasvirati* te glagolska imenica *puhanje*.

Da, naslušah se tih nebuloza, tkz. projekcija. Sve što mi radimo, ćemo nemušto i neuvjerljivo, prikrpiti vama. Slabo im radi ta udbaška opsjena, svi su ih skužili i prokužili, ali ti *diplaju u iste diple*, od 2000, javno (hrWaC).

No, znajući na kakav neznalački, površan i traljav način državna uprava „odrađuje“ tekuće poslove, jako se bojimo toga da nitko mjerodavan, ni Kosoričina ni eventualna Milanovićeva garnitura, neće ni pokušati tražiti odgovor na to pitanje. Takvo što jednostavno nadilazi umne mogućnosti i duhovne sile svih onih koji su na vlasti sada, kao i onih koji se nadaju da će zasjesti u Banske dvore. Ako se u skorije vrijeme ne dogodi što prijelomno i sudbonosno, što bi ugrozilo opstanak Hrvatske a ponajprije njih same, naši „državnici“, bez obzira na to iz kojega tabora dolazili, i dalje će guslati po starom i *puhati u iste diple* (hrWaC).

Ali kad se sablje isuču, konjski vrat naglo postaje baš kao stvoren za tapšanje, a uho za tisuće riječi medenih, te: „O konjiću, dobro moje, iznesi me, izbavi me, i u čelo kopitni ga...“. A poslije Maloga rata nevolje ne bijaše: Turci i Mlečići skladno marvu podijeliše, *u iste diple zapuhaše* i u prijateljski divan udariše (Riznica – Raos, *Prosjaci i sinovi*).

Iako pridjevna komponenta *iste* sugerira slaganje s drugima, dijeljenje istoga mišljenja i sl., frazemima sastava *glagol + u iste diple* izriče se i dosljedan stav govornika koji može biti i suprotan stavovima i mišljenjima okoline pa može izricati i neodobravanje (Menac 1978: 223).

Unatoč upozorenjima, Bijeli i dalje *pušu u iste diple* i ne odustaju (G – Pristup 15. srpnja 2019.).

Mira Menac-Mihalić (2015: 156) navodi dijalektni frazem *svirit (svirat) <u> iste (svoje) diple* značenja identičnoga kao i frazeološke jedinice *udariti / udarati (diplati) u stare diple* ‘uvijek govoriti isto, stalno ponavljati jedno te isto’. U korpusima su ovjereni i frazemi s glagolskim komponentama *svirati* i *udariti*.

Ah, kad bi Pepa znala, – *udari Jože u stare diple*, – kako mi je u onim trenucima srce igralo, kako mi se duša... Nego v i a! Što bilo... bilo! U istinu je princ bio čovjek, kakovih ima malo. I čekao me, znate li, čekao, brate, baš pod Ložicama. Ni s kraljem ne bih se bio promijenio u času, kad sam se verao na fregadu, a dobri mi se princ s mosta dobrostivo smiješio ... ne bih ni s kraljem! (Riznica – Viktor Car Emin, *Pusto ognjište*).

U trenutku kad se Hrvatska vrlo izraženo nastoji izboriti za pristupanje Europskoj uniji i NATO-u mostarski biskup opet *svira u stare diple* koje su bile u modi u doba kad su Tuđman i Šušak čvrsto stajali iza podjele BiH (Riznica – *Vjesnik*).

Na promjenu mišljenja, ali i iznošenje drukčijega stava, upućuje frazem *udariti / udarati (zasvirati / svirati) u druge diple* (FBR) ‘promijeniti / mijenjati stav (način razmišljanja), reći / govoriti drugačije nego prije’ (Fink 2001: 37).

U FBR-u, korpusima i dostupnim mrežnim izvorima ovjereni su primjeri nastali od niza komponenata *puhati, puhnuti, gudjeti i zadipliti + u druge diple i dipliti, puhati, svirati, udariti + u drukčije (drugačije) diple*. Pridjevna komponenta formira suprotno značenje.

Znao je Mesić jako dobro kad je nakon epizode s HDZ-om u kojoj je pokupio maksimalno koliko je mogao najednom *puhnuo u druge diple* – one „antifašističke“ (G – Pristup 16. srpnja 2019.).

Europa se zapravo uplašila asimilacije i zato desnici daje svoje glasove. Hrvatska „stranaca“ praktično više i nema, pa naša desnica „*gudi u druge diple*“ – smatra ona podsjećajući da se na Zapadu animozitet rodio nakon što su djeca stranaca, koji su godinama korišteni za obavljanje prljavih poslova koje nitko drugi nije želio obavljati, postala uspješnija u školama (...) (hrWaC).

Lako ti je tuđim po gloginjama i tuđu muku sa sinije... E operušio, e ošišao, e obrijao, e sastrugao, e tri kože sa svakog odera i zgulio... Ma kad se oni moji nehamnici onomad vratiše ni s polovicom para s kojima su se vraćali prošlih godina dok ih je Matan „pljačkao“, svi *u druge diple zadiplije*. Sad Matana u zvijezde kuj, pod noge mu mjesečinu razastiri da tabane ne našulja... (Riznica – Raos, *Prosjaci i sinovi*).

Dok vjesnik NOVE PRAVEDNOSTI poručuje kako neće biti Mesićev PRE-SLIK, ma što god mu to značilo, komorni gospodarstvenik lepi Nadan *dipli u drugačije diple* (hrWaC).

Kod Milančeta kopernikanski obrati nisu rjetkost nego pravilo. Sad on *puše u drukčije diple* i u prvom licu jednine govori kako on neće sjediti prekrizanih ruku. A što li će učiniti *mamma mia?* (G – Pristup 15. srpnja 2019.).

Međutim, ako netko misli da je riječ o dugoročnom trendu ili pravom karakteru američke tvornice snova, dovoljno mu se podsjetiti na Clintonove godine kada je Hollywood *svirao u nešto drukčije diple* te SAD smatrao najboljim od svih mogućih svjetova (hrWaC).

Dobra kuma nije se nadala takvome odgovoru. Zastane na stazi i zagleda se u Mariju. Što je to rekla?... Ali Marija samo ide, šuti i gleda preda se. Svetašnje rubače šuščaju oko nje. Kuma tada *udari u drukčije diple*: (...) (Riznica – Dončević, *Horvatova kći. Roman iz seljačkoga života*).

Zabilježen je i frazem s nazivom instrumenta, ali bez prijedložne komponente – *svirati druge diple*:

A prije toga prilog u kojem *je*, naravno dok je bio u oporbi, *svirao* sasvim neke *druge diple* (hrWaC).

Rečenični frazem *to su druge diple* rabi se u značenju ‘to je nešto drugo’ (Matešić 1982: 90).

Barba Fran donese još jednu čašicu, i ne čekajući odgovora, postavi ju na Kačića do svoje. – Karakter, veliš? To ti je sumnjiva roba, pa govorilo se bilo o kome! – Ali kad se govori o tebi, moj dragi, *druge su to diple!* Zaredaj po gradu, pa da vidiš, kako se to sve boji vlastitog koraka, vlastite sjene!... (Draženović, *Povijest jednog vjenčanja. Pripovijest iz primorskoga malogradskega života*).

Frazem *to su stare diple* (Fink 2001: 38) značenja ‘<to je> nešto <sasvim> drugo, <to je> druga stvar, to se razlikuje od svega’ (HFR), ovjeren je samo u Riznici.

Viktore, to je veoma teško kod nas; mi smo malen narod, pa čuj da ti kažem: pred koji dan govorio sam baš o tome s jednim starijim piscem, a on mi reče da je kod nas u modi zabašurivanje, da se općinstvo plaši istine... – Ta, molim te, *to su stare diple!* – mahne Ribičević prekinuvši mu besjedu. – Hm! Solarić! Solarić! – klimaše Mavro. – Ja bih žalio udovicu! – zatrumbeta Viktor odbacivši daleko komad smotke, za kojom polete dva čovjeka – tko da je prvi ugrabi (Riznica – Kumičić, *Gospođa Sabina*).

3. Gajde u kulturi i frazeologiji

Skok (1971: 544) obrađuje leksem *gajde* pod natuknicom *gadlje* i tumači ga kao „narodni muzički instrument iz bravlje mješine“. Gluhak (1993: 225) bilježi da je to posuđenica iz turske riječi *gayda* i da se taj balkanski turcizam proširio i dalje (usp. mak. *gajda*, p. *gajda*, slč. *gajdy* itd.) te navodi da je ukrštanjem s riječi *diple* i premetanjem *j* preko **gadje*, nastao i oblik *gâdlje* (isto).

Gajde su glazbalo izrađeno od štavljene kozje mješine te gajdunice, naška, roga, dulca i trubnja (bordun, burdon, prdaljka) izrađenih od drveta (URL 5). U unutrašnjem dijelu gajdi, u gajdunici i trubnju, nalaze se piskovi od trstike ili bazge s jednostrukim udarnim jezičkom, a svirali (gajdunici) su dva piska, što je svojstveno starohrvatskim glazbalima s mješinom, s iznimkom duda koje u svirali imaju čak tri ili četiri piska. U trubnju ili bordunu nalazi se jedan pisak koji daje duboki, ujedno osnovni ton gajdi (URL 5). Gajde se sviraju upuhivanjem zraka kroz dulac u mješinu koja se drži pod lijevom rukom i pritišće, trubanj se treba prebaciti preko lijevog ramena, a objema se rukama svira na gajdunici. To vrlo staro glazbalo povezuje se s pastirima jer su svirajući na njemu kratili svoje samotnjačke dane i noći.

Matešić (1982: 129) bilježi dva frazema s komponentom *gajde*: *od kape gajde praviti* i *složiti (udesiti) gajde*. Prvim dominira nerealna radnja u pozadinskoj slici pa se

njime opisuje uzaludan posao koji nije moguće realizirati. U *Riznici* je ovjeren samo jedanput:

Ja sam glavom, pa da i ne ubih, došo bih danas sutra među vas, jer mi dodija onako pasji život, koji sam provodio uz ostarjelu majku među dušmani. Nie-sam naučio, da *od kape gajde pravim*, nit mi u rodu, da se klanjam i slušam onoga, koga bih sjeći morao. Djed mi pogibe na kolcu usred Djakova, ubiše ga na vjeri djakovački bezi, što je četovao sa kićenim junakom Franjom Ilinićem (Riznica – Tordinac, *Odabrane crtice i pripoviesti*).

Matešić (1982: 129) navodi da je značenje drugoga frazema ‘složiti se, dogovoriti se’, ali kako nije ovjeren ni u jednom od pretraživanih izvora, zaključujemo da ne pripada hrvatskom frazeološkom fondu. U kontrastivnom srpsko-slovačkom radu o frazemima s komponentama *zvono*, *bubanj* i *gajde* navodi ga Vesna Đorđević (2014: 57) i to bez varijantne glagolske sastavnice (*složiti gajde*) te potvrđuje značenje navedeno u Matešićevu rječniku.

U novijim hrvatskim frazeološkim rječnicima (HFR 2003, HFR 2014) i u *Frazeobibliografskom rječniku* (2017) izostaju frazemi s komponentom *gajde*.

Na osnovi potvrda u hrWaC-u moguće je formirati frazeološku jedinicu sastava *zapuhati / puhati (sviriti) u iste gajde* (hrWaC) značenja ‘biti istomišljenik s kim, složiti se / slagati se s kim, prihvatiti / prihvaćati čije stavove /obično zbog kakva interesa/’, koja potvrđuje frazeomodel GLAGOL + PRIJEDLOG + PRIDJEV + NAZIV INSTRUMENTA.

Žalosno je da ovaj narod, pa čak ni intelektualci nemaju ni okvirnu percepciju što kriminal zapravo jeste, pa mišljenje formiraju na temelju onoga sto im politička elita servira. I sada svi unisono *pušu u iste gajde* perući sa sebe odgovornost što su zatvarali oči pred notornim činjenicama krađe i korupcije koje su bile vidljive i dok je Sanader bio na vrhu (hrWaC).

I kaj ste napali ovu žensku što je uopće otvorila temu, pa i o puno bezveznijim temama se tu, vidim, poletno raspravlja Ono, mentalitet krda, jedan povede, i onda svi za njim *u iste gajde svire* (hrWaC).

U iste gajde s američkim triom najvećih i najmoćnijih proizvođača *zapuhao je* i Europljanin Dietrich Zetsche, glamurozno predstavivši Mercedes-Benz GL (hrWaC).

Zabilježen je i niz frazemskih komponenti *dipeliti, svirati, udarati + u iste gajde* ‘biti istomišljenik s kim, složiti se / slagati se s kim, prihvatiti / prihvaćati čije stavove /obično zbog kakva interesa/’ te *svirati + svoje gajde* ‘inzistirati na svome mišljenju, stalno ponavljati jedno te isto’:

Od prvih sastanaka i sve dok nije istjerao vuka iz brloga, Mirko Novosel *je diplio u svoje gajde* (G – Pristup 17. srpnja 2019.).

Svi oni *sviraju u iste gajde*. Prebacuju lopticu (optužbe) prema političkim pri-

likama ali se nitko ne hvata u koštac s rješavanjem problema (...) (G – Pristup 17. srpnja 2019.).

Ponovno *udaraju u iste gajde*: HDZ je isti onaj kakav je bio i Sanaderov (G – Pristup 17. srpnja 2019.).

Međutim – pojavljuje se ono temeljno pitanje – koji je razlog tomu? Očividno je razlog tomu u nepovezanosti, iz ishodišta da svatko *svira svoje gajde* (hrWaC).

U hrWaC-u ovjeren primjer sa svezom *svirati gajde iza rešetaka* asocira na frazem *svirati klavir prekrštenih ruku* u značenju ‘biti uhićen, biti u zatvoru’.

Što još treba napraviti? Obeštetiti financijski agresora za neuspjeh? (...) *Svirali bi gajde iza rešetaka*, mogli bi se oprostiti s karijerom i radnim mjestom (hrWaC).

Prema narodnim vjerovanjima san o sviranju gajdi nagovještava sreću u ljubavi.

4. Gusle u kulturi i frazeologiji

Gusle su glazbalo s jednom strunom i gudalom, a kao arhaična riječ, u uporabi rijetka, odnosi se i na violinu (HJP).

Prema Hrvatskom jezičnom portalu sama riječ gusle dolazi od staroslavenske riječi *gosl* što znači ‘žica’. Praslavenski je korijen **god-sli*, a u svezi je s riječju *guditi*, *gudalo* i sl. (HJP). U etimološkim rječnicima J. Skoka i A. Gluhaka natuknica *gusle* nije uvrštena.

Onomatopejski glagol *gusliti* ima dva značenja: ‘1. svirati u gusle; gudjeti; 2. dugo i dosadno ponavljati jedno te isto; dugo obavljati isti posao’. Pintarić, Komorowska i Ribarova (2017: 237) prema Boryšu (2005: 159) navode da je „korijen naziva (...) *gud-* (u glagolu *guditi*, polj. *gešlić*), poznat u praslavenskom **god-*“.

Anić ne navodi glagol *gusliti*, nego *guslati* ‘1. svirati u gusle; 2. *razg.* dosadno ponavljati u razgovoru iste stvari, raditi što dosadno i jednolično, zamorno’ (2003: 390), a *guslariti* tumači kao ‘svirati u gusle obilazeći sela i sajmove’. Potonjim se glagolom izriče iterativna radnja koja se odvija u raznim prigodama kako bi se razonodio puk (Pintarić, Komorowska i Ribarova 2017: 239).

Gusle su narodni žičani instrument kojim se prati izvođenje epskih narodnih pjesama, a izrađuju se iz jednoga komada drveta, uglavnom javorova, ali može biti i orahova i hrastova, katkad i od tikve. Sastoji se od glave (u obliku životinjske: konja, divokoze, zmije ili ljudske figure narodnih junaka), vrata, karlice, kože, glasnica (pet do deset rupica na koži radi kvalitetnijega zvuka), čivije, konjića, dugmeta s čepićem, strune i gudala. Većinom se razlikuju „po uresima na glavi instrumenta i urezima u drvenim dijelovima“ (URL 6). Guslar uvijek sjedi dok gusli i gusle drži naslonjene na noge ili između koljena te prstima lijeve ruke dodiruje strunu, a desnom rukom povlači gudalo

preko nje. Svira uvertiru (instrumentalni uvod) i osnovnu melodiju kojom prati pjesmu i instrumentalni završetak (codu), a ritam ovisi o tekstu i vrsti stiha, koji je najčešće epski deseterac. Postoje dvije teorije o podrijetlu toga instrumenta – prema slavenskoj, gusle su donijeli Južni Slaveni tijekom seobe naroda i toj se teoriji priklanja hrvatski muzikolog Franjo Kuhač,⁴ dok su prema ilirskoj teoriji, tj. njezinih zagovornika, Južni Slaveni gusle primili od Ilira (isto).

Gusle su u Hrvatskoj rasprostranjene u dinarskom području, najviše u dalmatinskom i primorskom zaleđu (od zaleđa Dubrovnika, doline Neretve, po Dalmatinskoj zagori, Ravnim kotarima, Hrvatskom primorju te Lici, Krbavi, Kordunu, sve do zaleđa Senja, a značajna mjesta su i otoci Korčula i Hvar), iako se danas tamo vrlo rijetko može čuti svirka na guslama jer je živućih guslača vrlo malo, a na nekim područjima ih više i nema. Danas je najviše guslača na području Zagore i Like (URL 6).

Matešić (1982: 177) navodi frazeme *druge gusle* ‘nešto drugo’, *udariti / udarati (zaguditi / guditi) u druge gusle* ‘poći drugim pravcem, poduzeti / poduzimati oštrije mjere, početi se drugačije ponašati, odnositi prema čemu’, *stare gusle* ‘stare, poznate stvari’ i *svirati prve gusle* ‘biti najvažniji (najutjecajniji) u čemu, imati glavnu riječ’.

Pridjevna komponenta *druge* implicira drukčije ponašanje i (ili) govorenje (*udarati / udariti (guditi / zaguditi) u druge gusle*), odnosno upućuje na nešto drugo (*druge gusle*). Pridjev *stari* u frazemu *stare gusle* presudan je u formiranju značenja kao i brojeva komponenta *prvi* u frazemu *svirati prve gusle* koji je strukturom i značenjem podudaran s frazomom *svirati prvu violinu* značenja ‘obnašati važnu funkciju, biti na rukovodećem položaju, voditi glavnu riječ’. Noviji frazeološki rječnici (HFR 2003, HFR 2014) ne sadržavaju nijedan frazem s komponentom *gusle*.

U korpusima su ovjerene frazeološke jedinice rečenične strukture *to su druge gusle* ‘to je nešto < sasvim > drugo, < to je > druga stvar, to se razlikuje od svega’ i *to su stare gusle*⁵ ‘< to je > nešto < sasvim > drugo, < to je > druga stvar, to se razlikuje od svega’ te glagolski frazem *guslati druge gusle* bez prijedložne komponente u značenju ‘promijeniti / mijenjati stav (način razmišljanja), reći / govoriti drugačije nego prije, drugačije se ponašati (odnositi prema čemu’.

Frazem *svirati prve gusle* nije ovjeren ni u jednom od pretraživanih izvora.

Čujte, mi nijesmo pseta ako i gospoda nijesmo. Dajte nam staru pravdu! Ali gospoda se nasmjehnuše i podaviše djedove vaše. Sad *su to druge gusle* (Riznica – Šenoa, *Seljačka buna*).

Prejasni nadvojvode uvidješe da se prkos gospode slomiti ne da, pa poslaše im bana, ali taj neće drukčije raditi, nego po volji principa Ernesta i Karla. Dočuo

⁴ Kao jedan od dokaza često se spominje slika Celestina Medovića *Dolazak Hrvata na Jadran*, na kojoj su naslikane gusle.

⁵ Frazemi su strukturom i značenjem podudarni s frazomom < to je > druga priča (pjesma, padež) ‘< to je > nešto < sasvim > drugo, < to je > druga stvar, to se razlikuje od svega’.

sam ja to u Požunu. „Nu, doda Krupić, „*to su stare gusle*“. Kad mi ono rekoste da će ban doći, poveselih se da će možebit bolje biti, ali kad mi rekoste kako je, vidim da će sve po starom ostati (Riznica – Šenoa, *Zlatarevo zlato*).

Prvo si govorio da jedvo čekaš 01. 01. a sad već *guslaš druge gusle* oko ZERP-a (hrWaC).

Pa kome su onda mazali oči obećanjima uoči izbora kako će provesti reviziju kad su znali da neće, a sad *guslaju druge gusle* (hrWaC).

Prema potvrdama u korpusima uz nizove komponenata frazeomodela *u iste gusle* te *u stare gusle* pojavljuju se glagoli *guditi, guslati, lupati, puhati, udarati i udariti*.

Znaš kaj, Jura, fakat mi je teško za povjerovati da postoje dva lika koja mogu jednakom nesmiljenom žestinom *guditi u iste gusle* kao deda i ti. I dalje mi je to sumnjivo (hrWaC).

Uloga im je više psihološka. To puno puta upali kod reklamacija da očite propuste objašnjavaju kao nešto najnormalnije, a ako usporedite njih nekolicinu, iz raznih servisa, steći ćete dojam da svi *guslaju u iste gusle* i pjevaju istu pjesmu. Naravno, najčešće je riječ o nestručnjacima (...) (hrWaC).

Samo, problem je u tome (vidiš ti to dobro) što te ovaj svijet neće, pa neće poslušati. Eto, vidiš, i iz tvoga tabora *lupaju u iste gusle* kao i svijet (hrWaC.) Inače, ne slažem se s procjenom da je ovo sve „naštmano“ e da *bi* HDZ opet *udario u stare gusle* (hrWaC).

Primjeri pokazuju da je riječ o frazemima koji znače ‘ponoviti / ponavljati stare (poznate) stvari’ i(ili) ‘ustrajavati u već ranije izrečenim stavovima’.

U *Frazeobibliografskom rječniku* zabilježen je frazem *zabavljati se (imati veselja)* s čim *kao nori s guslama*, ali očigledno prelazi u pasivni fond jer nije ovjeren ni u jednom pretraživanom izvoru osim u *Bazi frazema hrvatskoga jezika*.⁶ Frazem *gusle zapriti* (Vulić 1997: 108) također nije potvrđen ni u jednom od pretraživanih izvora.

5. Zaključno slovo

Iako je u jezgrenoju slici analiziranih frazeoloških jedinica instrument, nijedna se ne odnosi na svijet glazbe nego upućuje na slaganje, protivljenje odnosno promjenu mišljenja i ponašanja. Rečenični frazemi (*to su stare diple, to su druge gusle* i sl.) nisu antropocentričnoga karaktera za razliku od glagolskih (*puhati u iste diple* itd.).

Dok glagolska komponenta u glagolskih frazema ne utječe na značenja, pa čak ni na intenzitet, zamjenička, brojevnja i pridjevna komponenta presudne su u formiranju značenja frazeoloških jedinica.

⁶ U *Bazi frazema hrvatskoga jezika* (BFHJ) zabilježeni su *to su druge gusle, to su stare gusle, udariti u druge gusle, zaguditi u druge gusle*.

Rečenični se frazemi razlikuju samo po pridjevnoj komponenti – *to su druge diple, to su stare diple*.

Najmanje je ovjereno frazema s komponentom *gajde*, a najviše s komponentom *diple*. Budući da je korpusnim pretraživanjima svih predstavljenih frazema utvrđen mali broj primjera, uglavnom manji od pet, pa se prema Evertovu (2005: 113) kriteriju koji zagovaraju Filipović Petrović i Parizoska (2017: 256) ističući da „se ustaljenima mogu smatrati oni višerječni izrazi koji se u velikim korpusima javljaju u najmanje pet primjera“, može zaključiti da su frazemi uglavnom već dio pasivnoga frazeološkog fonda. Međutim, s obzirom na plodne frazeomodele, za cjelokupan uvid u rasprostranjenost frazema i njihovu prisutnost u aktivnom frazeološkom fondu potrebno je provesti cjelovitija istraživanja ponajprije među izvornim govornicima, a na to upućuje i velik broj različitih glagola koji se pojavljuju u glagolskim frazemima s trima odabranim komponentama.

Zaključno, neovisno o ovjerenosti frazema u frazeološkim i općim rječnicima te u korpusima i na mrežnim pretraživačima, odabrani su frazemi nedvojbeno čuvari nacionalne baštine upravo zbog glavne imeničke sastavnice.

Izvori

BFHJ – Baza frazema hrvatskog jezika. <http://frazemi.ihjj.hr>

G – Mrežni pretraživač Google. www.google.com

HJP – Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr>

Riznica – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <http://riznica.ihjj.hr>

Literatura

Anić, Vladimir. 2003. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Đorđević, Vesna. 2014. Frazeologizmi s komponentom *zvono, bubanj* i *gajde* u frazeologiji srpskog jezika i njihovi ekvivalenti u slovačkom jeziku. U: *Frazeologické štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii* [ur. Dobříková, Mária]. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 51–60.

Evert, Stefan. 2005. *The Statistics of Word Cooccurrences: Word Pairs and Collocations*. Doktorska disertacija, Stuttgart: Universität Stuttgart. <http://www.stefan-evert.de/PUB/Evert2004phd.pdf>

Filipović Petrović, Ivana; Parizoska, Jelena. 2017. Leksikografska obrada frazema s promjenjivom glagolskom sastavnicom u hrvatskome. *Jezikoslovlje*, 18, 245–278.

Fink, Željka. 2001. Музыкальные инструменты как компоненты хорватских и русских фразеологизмов. *Вестник Международного славянского университета, серия »Филология«*, том IV, (1), 35–39.

- Fink, Željka; Kovačević, Barbara; Hrnjak, Anita. 2017. *Bibliografija hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb: Knjigra. http://www.knjigra.hr/wp-content/uploads/2017/12/bibliograf_hrv_fraz-frazeolos_rjec.pdf. Pristup 1. svibnja 2019.
- Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- Gojković, Andrijana. 1989. *Narodni muzički instrumenti*. Beograd: Vuk Karadžić.
- HE = *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- HFR = Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- HFR = Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO Školska knjiga.
- Menac, Antica. 1978. Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije. *Filologija*, 8, 219–226.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Zagreb: Školska knjiga – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Pintarić, Neda; Komorowska, Ewa; Ribarova, Slavomira. 2017. Zajednički korijeni naziva narodnih glazbala u odabranim slavenskim jezicima. U: *Život mora biti djelo duha* [ur. Kovačević, Zrinka; Vidović Bolt, Ivana]. Zagreb: Disput, 229–248.
- Rogošić, Oliver. 2014. *Hrvatska tradicijska glazbala*. Rukopis. Split.
- Skok, Joža. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Mrežni izvori

- URL 1: <http://www.gajde.com/hrvatska-tradicijska-glazbala/>. Hrvatska tradicijska glazbala. Pristup 10. lipnja 2019.
- URL 2: <http://www.gajde.com/instrumenti/diple-bez-mjesine/>. Pristup 13. lipnja 2019.
- URL 3: <http://www.gajde.com/instrumenti/diple-mih-uvod/>. Pristup 13. lipnja 2019.
- URL 4: <http://www.gajde.com/instrumenti/diplica/>. Pristup 13. lipnja 2019.
- URL 5: <https://www.gajde.com/instrumenti/gajde/>. Pristup 13. lipnja 2019.
- URL 6: <http://www.gajde.com/instrumenti/gusle/>. Pristup 13. lipnja 2019.
- URL 7: <http://www.hrvatskifolklor.net/php/tradicijskaglazbala.php/>. Pristup 13. lipnja 2019.

Phraseological units as guardians of Croatian musical heritage

Phraseological units are important guardians of language and cultural heritage. The focal aspect of the paper is the presence of the traditional musical instruments – *diple*, *gajde* and *gusle* as the components of the Croatian phraseological units. An in depth analysis of these units and the overview of their presence in the dictionaries and Croatian web corporas showed that phraseological units are rarely used.

Keywords: phraseological units, musical instruments, Croatian language, linguistic and cultural heritage

